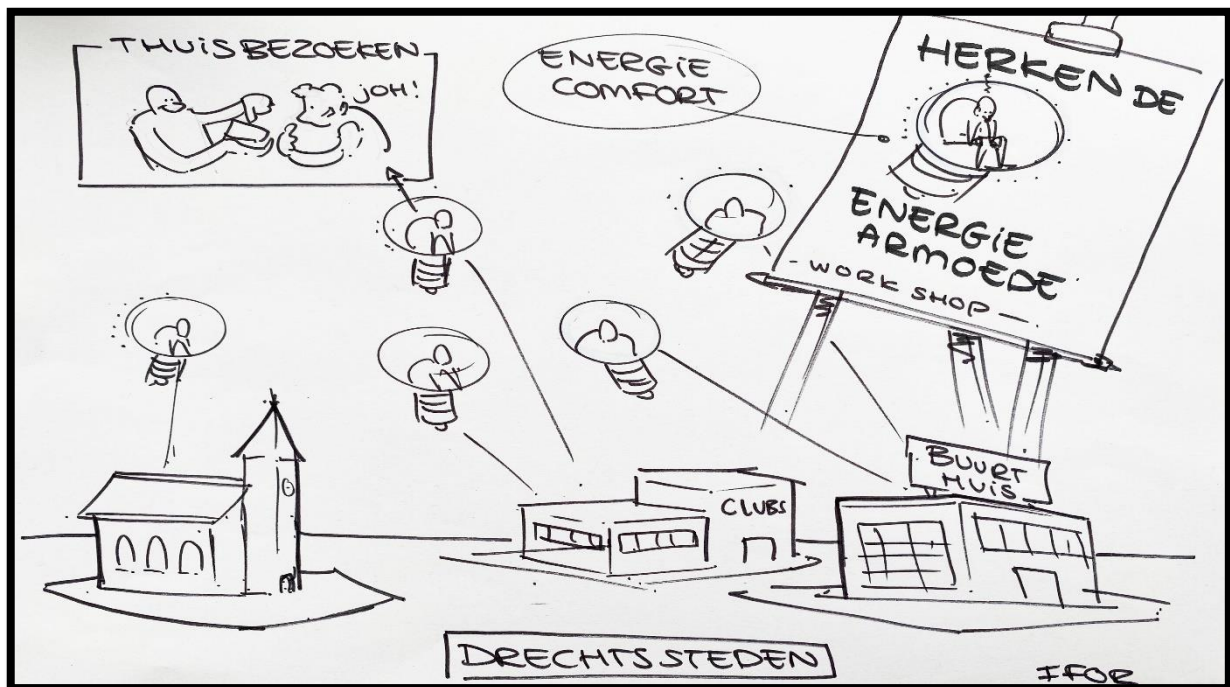

provincie
Zuid-Holland

Energietransitie bij minima achter de voordeur

Evaluatie van de pilotprojecten in Zuid-Holland

I. Inleiding en aanleiding

De energietransitie in Nederland is in volle gang. Het vraagstuk hoe de lasten en de lusten van de energietransitie verdeeld worden staat nog open. Echter, de meeste maatregelen en subsidiemogelijkheden vragen om een investering, waardoor met name kapitaalkrachtige mensen mee kunnen doen met de energietransitie. In 2020 en begin 2021 zijn er in de provincie Zuid-Holland een twaalfstal pilotprojecten uitgevoerd. De doelstelling van deze pilotprojecten was om de energietransitie bij minima, mensen met een minimaal inkomen of lager, achter de voordeur te brengen. Dit betekent dat de pilotprojecten de minima betrekken bij de energietransitie, zodat zij mee kunnen doen met het besparen en het opwekken van energie. Deze pilotprojecten komen voort uit een debat in de Provinciale Staten van Zuid-Holland. Er is incidenteel budget beschikbaar gesteld bij begroting 2020 met de opdracht om concrete energiemaatregelen achter de voordeur uit te voeren. Vanuit de rol en het netwerk van de provincie, hebben wij contact gezocht met gemeenten, burgerinitiatieven en andere betrokkenen. Daarmee hebben we partners gevonden die ervaring hebben met dit onderwerp, zodat we een gevarieerde selectie projecten in de uitvoering hebben geholpen.

Doel van de evaluatie en onderzoeksvragen

Het doel van de evaluatie is om een beter beeld te krijgen bij de mogelijke rollen die de provincie kan spelen in de gezamenlijke zoektocht naar een inclusieve energietransitie. Daarnaast is er gereflecteerd op de twaalf pilotprojecten en de lessen die zijn geleerd. Deze evaluatie dient om de lessen van de pilotprojecten samen te vatten voor toekomstig projecten rondom het thema.

Hoofdvraag:

Hoe kan de provincie Zuid-Holland haar aanpak en beleid voor de energietransitie verbreden naar minima?

Deelvragen:

- Wat zijn de resultaten van de pilotprojecten ‘energietransitie bij minima achter de voordeur’?
- Welke lessen kunnen getrokken worden uit de pilotprojecten?
- Welke rol(len) zijn er voor de provincie als het gaat het verbreden van haar beleid en aanpak?
- Hoe kan zij deze rol(len) zo effectief mogelijk inzetten?

Voor de evaluatie is gesproken met alle vertegenwoordigers van de twaalf pilotprojecten via een groepsinterview, waarbij zij ook een enquête hebben ingevuld bij het afronden van het project (zie bijlage voor enquête vragen). Daarnaast zijn er diepte-interviews afgenomen met vertegenwoordigers van vier pilotprojecten. Ten slotte is er met experts gereflecteerd op de pilotprojecten en de mogelijke rollen van de provincie Zuid-Holland.

Leeswijzer

De evaluatie is opgedeeld in drie onderdelen:

1. De pilotprojecten
2. Resultaten en inzichten voor toekomstige projecten
3. Adviezen voor de aanpak van de provincie

In de bijlage staat een overzicht van alle pilotprojecten met een korte toelichten. Alle afbeeldingen in deze evaluatie zijn schetsen van de pilotprojecten en gemaakt door Jam Visual Thinking.

2. De pilotprojecten

Gezamenlijke doelstelling

De twaalf pilots (zie bijlage) die in de provincie Zuid-Holland zijn uitgevoerd, hadden een gezamenlijk doelstelling: de energietransitie achter de voordeur brengen bij inwoners met een minimum inkomen of lager. Door in gesprek te gaan met deze inwoners over de energietransitie, hen te helpen bij het besparen van energie en samen met hen collectieve zonnedaken aan te leggen, zijn zij direct betrokken geraakt bij de energietransitie. Daarnaast hebben de projectleiders van de pilots geleerd en ervaren hoe zij inwoners met beperkte middelen om te investeren kunnen bereiken en betrekken.

Verskil in organisatie

De pilots kennen naast de gezamenlijke doelstelling ook verschillen. Ten eerste was er een verschil in de typen organisaties die de pilots uitvoerden. De diversiteit bestond uit advies- en projectbureaus zoals Urbannerdam en Delen Duurzame Energie, de Gemeente Gorinchem, maatschappelijke organisaties zoals Empowering Nisa en Made in Moerwijk, maar ook het buurtinitiatief Aktie Groep het Oude Westen en energiecoöperatie Drechtse Stroom. Deze mix aan type organisaties en projectleiders zorgde voor diversiteit in aanpak, uitbreiding van bestaande netwerken en invalshoeken. Hierdoor is er tijdens de bijeenkomsten veel van elkaar geleerd en is er meer rijkdom aan lessen en uitkomsten verzameld.

Verskil in doelgroepen

Ten tweede lag de focus van de pilots op verschillende doelgroepen. Het project Olievlek zocht vooral naar aansluiting bij jongeren in de Schilderswijk in Den Haag. Zij hebben gebruik gemaakt van de multiculturele netwerken in hun eigen omgeving zodat ook hier de energietransitie onder de aandacht komt, bij een doelgroep waar provincie en andere overheidsorganisaties een beperkt bereik hebben. Delen Duurzame Energie heeft bijvoorbeeld een zonnedak gerealiseerd bij een woningbouwcorporaties en gezorgd dat de inwoners van de sociale huurwoning gratis lid kunnen worden van een energiecoöperatie. Ze hebben hiervoor een schaalbaar model ontwikkeld. Drechtse Stroom organiseerde cursussen voor sociaal werkers om energiearmoede te signaleren en te weten welke maatregelen kunnen helpen. Ook deze verschillen hebben gezorgd voor een rijkdom aan inzichten hoe mensen met een minimum inkomen bereikt kunnen worden. De verschillen maken de vergelijkbaarheid tussen pilots lastig, ze geven vooral aan dat er verschillende aanpakken kunnen werken en nodig zijn om de energietransitie inclusiever te maken. De verschillen zijn dus waardevol, juist omdat de pluriformiteit aan mensen en wijken vraagt om diverse aanpakken.

Verskil in aanpak

Ten slotte zijn er drie verschillende aanpakken te onderscheiden tussen de twaalf pilotprojecten (zie bijlage voor omschrijvingen van de projecten). Twee pilots hebben zich gericht op energiebesparing en organiseerden workshops en bijeenkomsten om de doelgroepen in de omgeving te bereiken en te betrekken. Een tweede groep heeft energiecoaches opgeleid die bij mensen langsgingen om energiebesparende maatregelen in de woning te nemen. De derde aanpak was gericht op het organiseren van collectieve zonnedaken, waar minima zonder investering aan mee konden doen.

3. Resultaten en inzichten voor toekomstige projecten

De resultaten en inzichten van de evaluatie helpen bij toekomstige projecten die bijdragen aan een meer inclusieve energietransitie die Provincie Zuid-Holland ambieert.

Resultaten

De impact van de corona-maatregelen

De coronamaatregelen die van kracht zijn en waren, belemmerden voor de uitvoering van de pilotprojecten. Het was in periodes niet mogelijk om bijeenkomsten te organiseren, fysiek te vergaderen en de energiecoaches te begeleiden. Daarnaast was het lastiger om met de doelgroep in contact te komen en bij mensen thuis te komen om maatregelen door te voeren. Desondanks zijn de meeste projecten succesvol afgerond en zijn er mooie resultaten geboekt. Dit typeert de enorme gedrevenheid en betrokkenheid van de projectleiders bij zowel de energietransitie als de doelgroep. De provincie heeft daarnaast geanticipeerd door onlinebijeenkomsten te organiseren om de ervaringen te delen hoe ze op andere manieren de doelgroep konden bereiken.

Sociale netwerken, enthousiasme en bewustwording

De doelstelling van de pilotprojecten was om de minima bewust te maken van de energietransitie én hen daadwerkelijk te laten zien welke mogelijkheden er ook voor hen zijn. Mensen uit de doelgroep zijn met de pilotprojecten direct geholpen bij het nemen van besparingsmaatregelen en het opwekken van hernieuwbare energie (zie ook bijlage).

Naast de ‘harde’ cijfermatige resultaten, hebben de pilotprojecten ‘zachte’ sociaalmaatschappelijke effecten gehad. Het persoonlijke contact met de doelgroep stond in alle pilotprojecten centraal en is onontbeerlijk gebleken in het behalen van de gewenste resultaten. De gesprekken, informatieavonden, activiteiten en huisbezoeken hebben gezorgd voor interactie en het uitbreiden van de sociale netwerken van de deelnemers. Het persoonlijke contact zorgde ook voor enthousiasme bij de doelgroep en bewustwording van het energieverbruik, en welke mogelijkheden er zijn om zelf energie te besparen.

Ook heeft een aantal projecten een brug proberen te slaan tussen de energietransitie en armoedebestrijding, bijvoorbeeld door cursussen aan te bieden aan welzijnswerkers. Deze cursussen hebben gezorgd voor bewustwording bij welzijnswerkers, die dagelijks bij minima achter de voordeur komen, over de energie transitie en de mogelijkheden tot het besparen van energie.

Ten slotte hebben de projecten het inzicht opgeleverd dat projecten gericht op energiebesparing en bewust omgaan met energie, ook effect hebben op andere indicatoren (bijvoorbeeld een gezond binnenklimaat). Cijfermatige inzichten hierover zijn beperkt, maar verdient nadere uitwerking.

Kansen en vooruitzichten

Het verschil tussen de organisaties die verantwoordelijk waren voor de pilotprojecten kwam tot uiting in de mensen die de projecten uitvoerden. De advies- en projectbureaus lieten de huisbezoeken en activiteiten uitvoeren door de mensen die zij in dienst hadden. Daarbij hebben deze werknemers ervaring opgebouwd met het bereiken van de doelgroep en het verder brengen van de energietransitie achter de voordeur.

De maatschappelijk organisaties hebben vooral vrijwilligers uit de wijken opgeleid tot energiecoach. Deze vrijwilligers hebben door de projecten hun sociale netwerken uitgebreid en ervaring opgedaan. Daarnaast zijn er via één pilotproject kansen geboden aan werkzoekende. Twee pilotprojecten hebben nadrukkelijk jongeren opgeleid tot energiecoaches om hen buitenschoolse activiteiten te bieden, te leren samenwerken, hen kennis bij te brengen over de energietransitie én vooruitzichten te geven waar ze toe in staat zijn.

Inzichten voor toekomstige projecten

De pilotprojecten waren opgezet om te leren hoe de overheid, organisaties en initiatieven minima kunnen bereiken in de energietransitie. De inzichten en lessen zijn waardevol bij bestaand beleid rondom de gebouwde omgeving en lokale initiatieven en hebben als voorbereiding gediend voor de ontwikkeling van een meer inclusieve energietransitie.

Mensen bij elkaar brengen en persoonlijk contact

De rode draad van de pilotprojecten was de verbinding tussen de belevingswereld van minima en de systemische wereld van de energietransitie. De projectleiders kwamen voornamelijk uit het sociaal domein met een focus op werk, participatie, wonen, zorg en jeugd. Met uitzondering van de energiecoöperatie Drechtse Stromen, zij zochten expliciet de verbinding met het sociale domein. De projectleiders hebben kennis opgedaan over de energietransitie in het algemeen en over besparen in het bijzonder. Bijna alle deelnemers die via de pilotprojecten zijn bereikt, hadden wel eens van energietransitie gehoord maar dit nooit op zichzelf betrokken. De bewonersavonden die in Molenwijk zijn georganiseerd rondom energie besparen en de verschillende energiecoaches die zijn opgeleid, lieten zien dat mensen elkaar enthousiasmeren als ze samenwerken. Door de energie die ontstaat binnen de groep actieve deelnemers wordt de energietransitie onderdeel van hun belevingswereld. Als bijkomstigheid worden ook de sociale netwerken van bewoners uitgebreid en zijn nieuwe contacten gelegd.

Sleutelfiguren

Sleutelfiguren in een wijk of buurt beschikken over sterke sociale netwerken. Binnen die netwerken beschikken zij over invloed en vertrouwen. Deze sleutelfiguren kunnen helpen om de doelstellingen van het project te laten aansluiten op de belevingswereld voor de doelgroep. Daarnaast kunnen sleutelfiguren helpen bij de legitimatie van de intenties van het project, maar ook bij een snellere mond-tot-mond reclame. Hierbij is het cruciaal om transparant te zijn richting de sleutelfiguren, te luisteren naar en open te staan voor hun ideeën en belevingen. De kennisuitwisseling in de projecten is uitdrukkelijk beide kanten opgegaan.

Combinaties zoeken

De belevingswereld van de doelgroep is anders dan de systeemwereld van de energietransitie. Lange termijn doelen, zoals energieneutraal in 2030, vinden vrijwel geen of minder aansluiting bij mensen die op de korte termijn problemen ervaren met bijvoorbeeld woonlasten, werk of zorg. De uitdaging is nadrukkelijk om te zoeken naar combinaties tussen wooncomfort, energie besparen, gezondheid én de eigen bijdragen via gedrag om zoveel mogelijk mensen te bereiken en te betrekken.

Luisteren

Luister naar de wensen en overwegingen van de doelgroep om hen beter te begrijpen en te kunnen helpen bij het vinden van aansluiting bij de projectdoelstellingen. Vermijd hierbij stigmatisering en vooroordelen, met name tijdens huisbezoeken. Herkenning en erkenning zijn hierbij belangrijke kernwoorden. Een succes van de pilotprojecten was dat bijvoorbeeld energiecoaches werden opgeleid die onderdeel waren van de sociale netwerken in de wijken of al vertrouwensbanden hadden opgebouwd met de doelgroep. Persoonlijk contact met deze doelgroep is onontbeerlijk.

Neem de tijd

Neem met name in het begin de tijd om de wijk te leren kennen en de manier van communiceren die past bij de bewoners. Neem gaandeweg de tijd om, zoveel als mogelijk samen met sleutelfiguren uit de wijk, te reflecteren op de aanpak: sluit deze nog aan bij de wensen en behoeften van de doelgroep?

4. Adviezen voor de aanpak van de provincie

Tijdens de evaluatie is ook gesproken en gereflecteerd op de mogelijk en gewenste rol en aanpak van de provincie Zuid-Holland en wat in de toekomst behouden zou moeten worden en wat beter kan.

De rol van de provincie Zuid-Holland en de verhouding met de gemeente

De gemeenten staan vanzelfsprekend dichter bij de inwoners van Zuid-Holland dan de provincie. Zij dragen ook meer directe verantwoordelijkheid richting hun inwoners, hebben meer bevoegdheden en verplichtingen. De provincie Zuid-Holland kan gemeenten ondersteunen met kennis en netwerken bij de uitvoering van wijkgerichte energie aanpakken en energiebesparende maatregelen in wijken waar de energietransitie tot nu toe lastig aansluit bij de belevingswereld van de bewoners. Ook wordt gewaardeerd dat de provincie goede voorbeelden uit de hele provincie kent en kan delen.

Meerjarige aanpak

Verandering gebeurt niet binnen in jaar en houdt zich niet aan bestuurstermijnen, maar vraagt om een betrouwbare, structurele en dus meerjarige aanpak. De sociale netwerken die ontwikkeld worden in de wijken kosten tijd om op te bouwen en te onderhouden. Een betrouwbaar aanbod, en ondersteuning vanuit de provincie Zuid-Holland is nodig om projecten tijd te geven om netwerken op te bouwen in de wijken. Het (terug-) winnen van vertrouwen is een proces dat tijd kost en snel weer verloren kan gaan bij het niet nakomen van beloften.

Wijkgericht

Werk wijkgericht om de bestaande netwerken te benutten en te versterken. Buren en wijkgenoten kennen elkaar en zorgen voor herkenning, waardoor zij makkelijk kennis van elkaar aannemen en uitwisselen. Zoals ook eerder in dit document aangegeven, vragen verschillende wijken om verschillende aanpakken.

Investeren in de bewoners

Focus op en investeer in projecten waarbij de middelen ten goede komen aan de doelgroep. Organisatiekosten zijn nodig voor een verantwoorde inzet van middelen en een zo groot mogelijk leereffect, maar de investeringen in de wijken dienen te resulteren in een beter geïsoleerde woningen van de bewoners, een verbetering van het binnenklimaat én zoveel mogelijk gebruik van lokale diensten en producten.

Samenwerking tussen energietransitie en het sociaal domein, wonen en gezondheid

Zoals eerder aangegeven sluit de energietransitie niet direct aan op de belevingswereld van veel mensen. Er ontstaat een integrale benadering wanneer het sociaal domein, wonen, gezondheid en veiligheid betrokken zijn bij wijkgerichte energieplannen en andere projecten die vanuit het energiedomein ontwikkeld worden. Echter, is er ook bij de meeste partijen die vanuit het sociaal domein of wonen in contact staan met de inwoners nog weinig kennis over de energietransitie en energie besparen. Hier ligt een kans: wanneer sociaal werkers meer kennis kunnen opdoen binnen de context van hun eigen werk, kunnen er sneller stappen worden gezet. Dit is bijvoorbeeld gebeurd bij het pilotproject van Drechtse Stroom, waar betrokken sociaal werkers signaleerden wanneer mensen behoefte hadden aan een energiecoach van Drechtse Stroom. Het huurteam van Urbannerdam kwam al bij mensen thuis voor huurchecks, maar kon door meer kennis mensen ook helpen bij het energiezuiniger maken van de huurwoning. Het is hierbij wel goed om te realiseren dat de buurt- en wijkwerkers ook beperkt capaciteit hebben en er een grens is aan nieuwe taken die zij kunnen oppakken zonder dat er waardering of middelen tegenover staan.

Stimuleren, legitimeren, leren en analyseren

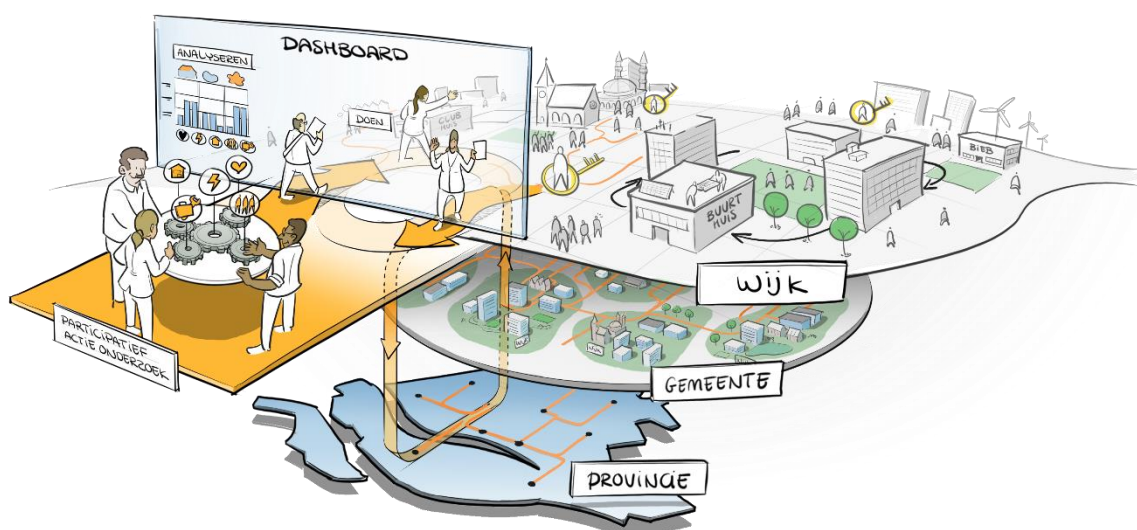
De provincie Zuid-Holland kan projecten stimuleren en faciliteren in wijken waar relatief veel minima met hoge energierekeningen voorkomen, en waar de betrokkenheid bij de energietransitie niet vanzelfsprekend is. Door de betreffende gemeente hierbij te betrekken ontstaat er een vliegwieltje voor verdere samenwerking. De provincie geeft hierbij legitimiteit aan de projecten door hen te ondersteunen. Doordat de provincie Zuid-Holland in meerdere gemeenten actief meedoet, kan zij sneller leren van de projecten en deze lessen verspreiden bij andere gemeenten en andere partners, zoals lokale initiatieven, energiecoöperaties en woningcorporaties. Het concept dat bijvoorbeeld door Duurzaam Delen Energie is ontwikkeld, is goed reproduceerbaar bij andere woningcorporaties. Door met gerenommeerde onderzoeksinstellingen de projecten en lessen te analyseren, hoeft niet overal het wiel opnieuw te worden uitgevonden. Projecten kunnen voortbouwen op de opgedane kennis en deze aanpassen aan de lokale context.

Verbinden, verbinden, verbinden

Door de positie van de provincie als midden bestuur kan zij gemeenten met elkaar verbinden om samen te leren van wijkprojecten én gezamenlijke vraagstukken op te pakken, zoals bijvoorbeeld data (van energiearmoede en verborgen energiearmoede) en monitoring van de lange termijneffecten van projecten en interventies. De provincie kan onderzoekers betrekken, die over meerdere gemeentes de uitkomsten van energieprojecten in wijken kunnen analyseren. De provincie Zuid-Holland heeft daarnaast sinds 2017 instrumenten voor lokale bewonersinitiatieven, waardoor zij een netwerk heeft opgebouwd in meerdere gemeenten. De provincie kan hierdoor een verbindende rol spelen tussen initiatieven en gemeenten, maar ook tussen initiatieven zelf. Samen hebben de provincie en gemeenten meer slagkracht en kan makkelijker de verbinding worden gelegd met de nationale overheid.

5. conclusie

De provincie Zuid-Holland heeft samen met de initiatiefnemers van de pilotprojecten veel geleerd hoe de energietransitie bij minima achter de voordeur kan gaan leven. Deze lessen bieden een goede basis voor vervolgstappen. De belangrijkste conclusie is dat het doen en het leren hand in hand gaan. Evalueren, reflecteren en analyseren tijdens het uitvoeren van concrete projecten waar de doelgroep direct van profiteert heeft positieve invloed op de doeltreffendheid.

Bijlage

Pilots gericht op energiebesparing via workshops en bijeenkomsten

Aanpak energiebesparing Molenwijk Den Haag

In de wijk Molenwijk in Den Haag zijn circa honderdvijftig bewoners met een kwetsbare, sociaaleconomische basis, geïnformeerd en ondersteund bij het nemen van energiebesparende maatregelen in hun woning. Er zijn bewonersavonden georganiseerd en middels een interactieve Quiz over energiebesparing is er veel kennis uitgewisseld. Alle aanwezigen hebben, ondersteund door een coach, hun persoonlijke energie bespaar producten geselecteerd. Deze zijn vervolgens thuis geïnstalleerd. Verder is nauw samengewerkt met de basisscholen in de omgeving. Leerlingen uit groep 7/8 zijn verrast met theater van de Mileubende en hebben een workshop gevolgd 'hoe word ik een milieuheld'. Ook de ouders zijn betrokken met vragen over energie(besparing). De leerlingen hebben bespaarboxen ontvangen, bestaande uit o.a. besparende douchekoppen, radiatorfolie en tochtprofielen. Door corona zijn deze helaas niet thuis geïnstalleerd. Naast groep 7/8 zijn ook andere klassen benaderd. Naar verwachting ca. tweehonderd huishoudens zullen hierdoor eveneens energiebesparende producten ontvangen. Als kers op de taart heeft de winnende klas op het Scheveningse strand een treasure hunt gedaan met de Plastic Soup Foundation.

Aktiegroep Oude Westen Rotterdam: Doe-het-zelf workshops 'maak je huis energiezuinig'

In de wijk het Oude Westen in Rotterdam is al meer dan 50 jaar de Aktiegroep actief om initiatieven vanuit de bewoners te faciliteren en te ondersteunen. De Aktiegroep heeft oog voor alle bewoners van de wijk, nadrukkelijk ook voor de kwetsbare mensen. Door haar goede netwerken in de haarvaten van de stadswijk, weet de Aktiegroep deze mensen te bereiken. Aktiegroep Oude Westen verbindt in de drie projecten mensen (nieuwe en oude bewoners, mensen met meer en minder draagkracht) die samen aan de slag gaan met concrete projecten en activiteiten die gericht zijn op het sociaal duurzaam maken van de wijk. Het eerste project heeft via workshops voor zowel kopers als huurders heeft de Aktiegroep ook bewoners met een kleine beurs bereikt en zichtbaar gemaakt wat ze zelf kunnen doen in hun woning.

Pilots gericht op energiebesparing en energiecoaches

Olievlek, JustForYou Den Haag

JustForYou is als maatschappelijke organisatie betrokken bij verschillende maatschappelijke uitdagingen in meerdere stadsdelen in Den Haag. Tijdens het pilotproject zijn veertien jongeren met een multiculturele achtergrond opgeleid tot energiecoaches, waardoor zij voorlichting en workshops konden geven aan een diverse groep inwoners in o.a. de Schilderswijk in Den Haag. Hierdoor konden de adviezen die zij aan huishoudens gaven over energie besparen en bijvoorbeeld afval scheiden ook vanuit verschillende culturele inzichten worden toegelicht. Daarbovenop hebben de energiecoaches honderddertig huisbezoeken uitgevoerd. Hierbij zijn energiestarterspakketten uitgedeeld en verschillende energiebesparende maatregelen geplaatst zoals tochtstrippen, spaarlampen en radiatorfolie.

Aktiegroep Oude Westen Rotterdam: werken aan energiebewustwording met energieteams van energiecoaches

Het energieteam van de Aktiegroep bestaat uit diverse bewoners van de wijk die elkaar voorheen niet kende en uit mensen met verschillende opleidingsniveaus. Er is op technisch, sociaal en praktisch niveau kennis uitgewisseld. Het project heeft een nieuw energieteam opgeleid van tien energiecoaches. Zij hebben ongeveer honderdtwintig wijkbewoners bereikt en veelal mensen met een kleine beurs geïnformeerd, bewust gemaakt en concreet aangezet tot het treffen van energiebesparende maatregelen.

Voucheractie minima, gemeente Gorinchem

De gemeente Gorinchem heeft door middel van vouchers minima met een maximaal inkomen van 120% van de bijstandsnorm gestimuleerd om kleine, eenvoudige energiebesparende maatregelen te nemen. Daarbij kregen zij ondersteuning van wooncoaches van het Nieuwe Wonen bij de keuzen voor de beste maatregelen en het toepassen van deze maatregelen. Ook ontvingen de minima eenvoudige bespaartips.

Urbannerdam Huurteam

De huurteams van Urbannerdam komen bij mensen thuis, waarbij ze particuliere huurders informatie, advies en concrete ondersteuning geven bij misstanden rond de huurprijs, het onderhoud van de woning en de huurovereenkomst. De huurteams signaleren dat er veel mogelijkheden zijn om energie te besparen, maar zien ook terugkerende belemmeringen: gebrek aan financiën, kennis en interesse. Het doel van het project was om honderdvijftig huurders tijdens een woningopname ook een advies over energie besparen en gratis energie-bespaar-pakketten aan te bieden om zo het gesprek over verduurzamen te openen.

Drechtse Stromen

De Drechtse Stromen is een energiecoöperatie in de Drechtsteden en richt zich op het besparen van energie en het lokaal duurzaam opwekken van energie, met oog voor de sociale opgave hoe bewoners mee kunnen doen met de energietransitie. Het doel was om inwoners van de Drechtsteden met laag tot zeer laag inkomen sociaal en fysieke hulp aan te bieden bij het omlaag brengen van hun energiekosten. De Drechtse Stromen heeft tien energiecoaches opgeleid en is samenwerkingen aangegaan met de welzijnsorganisatie Diverz om bij mensen thuis te komen en maatregelen toe te passen die het energieverbruik verminderde. Door de maatregelen omtrent de coronapandemie heeft men vertraging ervaren bij het uitvoeren van de huisbezoeken, maar het doel is om vijftig huisbezoeken te laten plaatsvinden.

Made in Moerwijk Den Haag

Made in Moerwijk is een stichting die zich in de Haagsche wijk Moerwijk inzet om de lokale economie te versterken en sociale inclusie in de wijk te verbeteren. In de wijk zijn 81 huishoudens geselecteerd waar in totaal 1352 energiebesparende maatregelen zijn uitgevoerd. Deze huishoudens zijn o.a. via de voedselbank benaderd. Naast energiebesparende maatregelen was er ook oog voor ventilatie omdat schimmel een probleem is in sommige huizen.

Kleine energiemaatregelen voor mensen met een smalle beurs, Zonnepanelen Vlaardingen/ Megreen

Zonnepanelen Vlaardingen/ Megreen heeft in opdracht van de gemeente Vlaardingen bewoners van de Vettoordse Polder geholpen bij het besparen van energie. Via deur-aan-deur werving zijn bewoners gevonden die open staan voor het toepassen van deze maatregelen en het ontvangen van energieadviezen. De betrokkenheid van sleutelfiguren in de wijk is hier een belangrijke succesfactor geweest. Naast vele energieadviezen hebben op dit moment reeds 200 huishoudens een productenpakket gekregen bestaande uit de hierboven genoemde producten. Ook zijn er veel informatieve folders meegegeven over grotere maatregelen zoals vloer/dak/gevel isolatie en alternatieve manieren van verwarmen. Op maat hebben we ook andere producten aangeboden, zoals een waslijn voor aan de schutting (i.p.v. de wasdroger) specialistische reparatie van tochtende kozijnen, etc.

Empowered women, empower women: Spaarstand, Empowering Nisa Den Haag

Empowering Nisa zet zich in voor het bereiken van jonge vrouwen met een multiculturele achtergrond en helpt hen bij het ontplooiën van hun talenten en het ontmoeten van andere mensen. Een groep vrouwen uit de Haagse stadsdelen Laak en Escamp is opgeleid tot energiecoach en heeft energieavonden georganiseerd en communicatiemiddelen ingezet om inwoners te informeren en bewustwording te

creëren. Daarnaast zijn hun netwerken in de stadsdelen benut om kennissen of familieleden met lagere inkomens te signaleren en te ondersteunen bij het toepassen van kleine energiebesparende maatregelen.

Pilots gericht op collectieve zonnedaken

Delen Duurzame Energie, Leiderdorp

Platform Delen Duurzame Energie zet zich ervoor in om duurzame energie voor iedereen beschikbaar te maken. Met de subsidieregeling Lokale initiatieven energietransitie Zuid-Holland 2017 van de provincie waarmee een energiecoöperatie is opgericht en 210 panelen op het gebouw zijn gelegd voor huurders van Rijnhart Wonen in Leiderdorp. De huurders die lid zijn van de energie coöperatie hebben een laag tarief voor elektriciteit. Bij Rijnhart Wonen, bij Vidomes in Delft en bij Woonstad in Rotterdam worden nieuwe installaties voorbereid. Via het pilotproject heeft Delen Duurzame Energie nog een stap genomen door de bewoners van deze woningcorporaties 50% korting te geven op de aanschaf van inductieapparatuur en bijbehorende pannenset. De combinatie van de lage prijs voor elektriciteit en de stijgende prijs voor gas zorgt ervaar dat de kosten voor het elektrisch koken lager zijn dan het koken op gas. Op deze manier wordt een mooie bijdrage geleverd aan het tegengaan van energiearmoede.

Aktiegroep Oude Westen Rotterdam: collectieve zonnedaken

Aktiegroep Oude Westen heeft samen met energie coöperatie Blijstroom en vrijwilligers uit de wijk een energie coöperatie Zonnedak de Batavier ontwikkeld en het eerste collectieve in de zomer van 2020 geopend. Met hulp van een fonds is het mogelijk gemaakt dat ook wijkbewoners met een smalle beurs lid zijn geworden van deze coöperatie en zonepaneeldelen in bezit hebben.

Enquête: evaluatie pilotprojecten energietransitie bij minima achter de voordeur

Doelstelling en reflectie

1. Hoe heet het project?
2. Wat is de doelstelling van het project?
3. Hoeveel van het beschikbare budget is gegaan naar het begeleiden van het project (projectmanagement, communicatie, etc.) en hoeveel naar de bewoners voor bijvoorbeeld besparingsmaatregelen?
4. Wat is er nodig om door te gaan met het project?
5. Wat had u achteraf anders gedaan in het project om meer effect te bereiken?

Resultaten

6. Hoeveel CO₂-emissie reductie is er gerealiseerd?
7. Hoeveel huishoudens zijn er bereikt?
8. Hoeveel energiecoaches zijn er opgeleid?
9. Hoeveel (energiebesparende)maatregelen zijn er getroffen?
10. Zijn er nog andere gemeten resultaten die u met ons kunt delen?
11. Welke resultaten zijn er geboekt op gebied van: verbetering van de woon-/leefomgeving?
12. Welke resultaten zijn er geboekt op gebied van: bewustwording?
13. Welke resultaten zijn er geboekt op gebied van: gezondheid en welzijn?
14. Welke resultaten zijn er geboekt op gebied van: werkgelegenheid?

Lessen en ervaringen

15. Hoe heeft u het uitvoeren van het project ervaren?
16. Wat zijn de belangrijkste lessen die zijn geleerd tijdens het uitvoeren?
17. Welke inzichten heeft het directe contact met bewoners opgeleverd?
18. Hoe heeft corona het project beïnvloed?
19. Wat waren (naast corona) de grootste hobbels/obstakels tijdens het uitvoeren van het project?

Samenwerking met andere partijen

20. Met welke partijen heeft u samengewerkt?
21. Hoe is de samenwerking met de verschillende partijen verlopen?
22. Welke partijen heeft u gemist tijdens het uitvoeren van het project? En waarom?

Samenwerking met de provincie Zuid-Holland

23. Hoe heeft u de samenwerking met de provincie Zuid-Holland ervaren?
24. Wat heeft u in het vervolg nodig van de provincie Zuid-Holland?

Afsluitend

25. Als u 1 punt mee mocht geven aan de provincie voor vervolg van aanpak energiearmoede, wat zou u adviseren?
26. Hebben we iets niet gevraagd wat u wel graag met ons wil delen?

Vragenlijst interviews

1. Hoe heb je het uitvoeren van het project ervaren?

- a. Wat ging er goed/waar ben je trots op?
  - b. Waar liep je tegenaan?
2. Naast energie, welke andere thema's kwam je tegen tijdens het uitvoeren van het project en bij de bezoeken aan de bewoners (gezondheid, wonen)?
3. Hoe heb je de huisbezoeken bij bewoners ervaren?
  - a. Hebben er herhaal bezoeken plaatsgevonden?
  - b. En wat leverde deze op?
4. Hoe verliep het opleiden van de energiecoaches?
  - a. Wat ging er goed/waar ben je trots op?
  - b. Waar liep je tegenaan?
  - c. Welke betekenis heeft deze ervaring voor de toekomst van de energiecoaches/deelnemers?
5. Wat heb je nodig om hier een vervolg aan te geven?
  - a. Van wie heb je dat nodig?
  - b. Verwacht je dat dit gaat lukken?
6. Wat kan je andere initiatieven leren die hier nog mee willen starten?